

КОНЦЕПЦІЯ ПАМ'ЯТІ У ТВОРІ МАКСА ФРІША «БІОГРАФІЯ»

Похилько Г.,

Київський національний університет ім. Т.Г.Шевченка

Проблема пам'яті людини до сьогодні залишається загадкою, при цьому, не втрачаючи своєї актуальності. Ця тема є провідною у творчості багатьох письменників, які присвятили своє життя розгадці феномену людської пам'яті. Одним з таких представників є Макс Фріш, швейцарський письменник двадцятого століття, жанрове розмаїття якого захоплює та вражає. У творчому доробку письменника є як романи та оповідання, так і публіцистика та мемуари. Але окреме місце він відводить п'єсам, які пов'язані об'єднуючою темою незгоди з загальноприйнятим ходом речей. В своїх п'єсах доби зрілої драматургії, а саме 50 – 60-х років, Макс Фріш експериментував з поняттям особистості в історії, з версіями людської долі та життєвої позиції, зі спробами протистояння суспільству, намагаючись подолати зневіря та розфарбувати життя яскравими кольорами. Письменник, як велика дитина, керувався ідеєю неможливого: прожити не одне життя а багато, мати змогу вносити зміни в людську долю, та обирати хід подій, маючи можливість робити потрібні коректури. Головне – це перспектива свободи, яка постає перед людиною, право вибору. А це, насамперед, тісно пов'язане з минулим, адже для моделі людської поведінки базовою основою є досвід предків, як підсвідома, так і свідомі пам'ять. Проблема вибору одного життєвого шляху із багатьох перегукується з одною з найважливіх проблем повоєнного мистецтва – питанням відповідальності людини за себе та за історію. Макс Фріш максимально наблизився до цієї теми в останній своїй п'єсі «Біографія», адже в ній мова йде безпосередньо про вибір життєвого шляху, що, в свою чергу, має нерозривний зв'язок із феноменом людської пам'яті.

Пам'ять в мистецтві – це не тільки естетична категорія, а й моральне оцінювання минулого, вона виступає фундаментом не тільки для художнього світу, а й для пошуків нового світу в глибинах людської душі. Що ж до основних концепцій пам'яті людини, то протягом двох тисяч років панувала Арістотелівська концепція, суть якої полягає в тому, що різноманітні фактори та ситуації впливають на життя людини, залишаючи свій слід в її душі. Але з часом, він поступово та непомітно зникає. В пєсі Фріша «Біографія» головному герою Кюрману надали можливість змінити свою біографію, хід подій. При

цьому читач повинен розуміти, що події відбуваються не в реальному житті, а переносяться на сцену, де відбувається те, що можливе лише в театрі. В деякому розумінні, цей процес тотожний грі в шахи, коли людина намагається повторити основні ходи вже програної партії, щоб визначити, з якого моменту та яким чином потрібно було змінити хід, щоб виграти в фіналі. Так і Кюрман, зробивши 3 спроби запобігти тієї рокової ночі зі своєю майбутньою дружиною Антуанеттою, з якої в них починається роман, а згодом і подружнє життя, не досяг бажаного результату, яких би зусиль він не докладав. Адже врешті решт, він прислухався до свого нестримного бажання не відпускати цю жінку, а не до здорового глузду, як йому здавалося. Прокинувшись наступного ранку, Кюрман так і не усвідомив своєї помилки. Він, навпаки, впевнився в тому, що Антуанетта – виняткова, надзвичайна та дивовижна жінка. І ось вже здається, що Кюрман і зовсім не пам'ятає про ті нещасті 7 років свого подружнього життя з нею, які він так жадав стерти зі своїх спогадів. Так, людина залишається лише людиною, піддаючись миттєвому бажанню.

В сучасному гуманітарному знанні домінуючою є концепція історичної пам'яті, яка в свою чергу є складовою колективної пам'яті, так само як і культурна (соціальна). Вона характеризується тим, що пам'ять зберігає та відтворює спогади про минуле на основі уяви, яка є нерозривною з почуттями, викликаними теперішнім. Колективна пам'ять у п'єсі «Біографія», насамперед, має вираження в подіях Другої світової війни – тобто, за М. Хальбваксом¹, спільний досвід, пережитий певною групою людей разом. Ця трагедія торкнулася всіх і кожного, чи то громадян воюючих країн, чи то просто спостерігачів. А отже людина, ставши свідком тих страшних часів, сприймає теперішнє через призму подій Другої світової війни. Індивідуальна пам'ять, в свою чергу, притаманна перш за все в дослідженні жанру автобіографії, в якому проблема пам'яті є органічною складовою жанра. Це безпосередньо стосується як самого Фріша, який провів роки війни в нейтральній Швейцарії, страждаючи потім комплексом провини, так і героя п'єси Кюрмана, який після оголошення війни залишився до 1941 року в Сан-Франциско. Так само, як і автор, головний герой не хоче і не може змиритися з тією стороною

¹ Л.П. Репин Культурная память и проблемы историописания(историографические заметки); 2003.- Ст. 11

соціально-політичного життя, що включає в себе фашизм, війни, пригнічення та політичне насилля. Тому вони займають доволі чітку позицію, щодо цього, або точніше сказати опозицію. Так само можна провести паралель між любовними перипетіями Фріша та потягом Кюрмана до розмаїття та нових відчуттів, де вирішальну роль зіграли Елен, Катрін, Антуанетта, Марліс, та вірогідно ще більша кількість жінок, які, мали не таке велике значення в житті головного героя.

Концепція історичної пам'яті виражається і у відмові Кюрмана зробити будь-які зміни, щоб, в кінцевому результаті запобігти і травмуванню Шміга, і самогубства дружини, і смерті його матері в самотності, не маючи можливості побачити сина в останній раз. Зупиняючим фактором для Кюрмана є те, що, згадуючи ці події, він усвідомлює, що зроби він хоч щось інакше - нове рішення безповоротно змінить хід усього його життя. І зараз, замислюючись над тим, що він би міг так ніколи і не стати батьком, або так і не отримати докторську ступінь з біхевіоризму, і врешті решт не познайомитися з найголовнішою жінкою свого життя – Кюрман використовує надану йому можливість на незначні зміни, такі як вступ до партії, або рішення відмовитись від алкоголю заради здоров'я.

Відомий історик П. Нора, спеціаліст з напряму історичної пам'яті, визначив у своїй праці «Проблематика місць пам'яті»² таке поняття як «місця пам'яті», чим власне можуть стати події, традиції, предмети, люди, географічні точки, які мають символічний характер. Так, наприклад, символом рокової ночі для Кюрмана та Антуанетти є антикварний годинник. Щоб ще раз послухати його магічний бій, жінка і затримується у головного героя, що є вирішальним в подальшому розвитку подій. Так само територією пам'яті можна назвати і окуляри Антуанетти, які Кюрман то знімає з неї, рішуче наважившись на дії, то надягає знову, начебто обміркувавши ситуацію ще раз, приймає зовсім протилежне рішення. Важливим символом є також букет, який мати Кюрмана, будучи при смерті, отримує від свого улюбленого сина з Америки, тому що через декілька десятиліть сам Кюрман отримує такий же букет вже від свого сина, що є свідченням того, що історія людська повторюється. У кожного своє життя, і найбільше, що можна зробити – це продовжувати жити далі, адже не у всіх є можливість та бажання переграти певні події.

² П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок Проблематика мест памяти; 1999.- Ст. 17-50

Що ж стосується соціальної концепції, то видатні радянські психологи Л.С. Виготський та А.Р. Лурія виділили термін «культурна пам'ять». В «Етюдах з історії поведінки» вони написали, що «розглядаючи пам'ять дорослої культурної людини, потрібно брати її не такою, якою її створила природа, а такою, якою її створила культура.»³. Аналізуючи це визначення через призму п'єси «Біографія», спостерігається паралель у стосунках Батько-Кюрман і Кюрман-Томас. Так само, як виховували і Кюрмана, так і він виховує свого сина, а саме читачу очевидна віддаленність, невелика зацікавленість, та ще й схильність до пияцтва батька в обох варіантах.

Память – загадковий феномен. Зберігаючи щось у своїй пам'яті, своїх думках, людина з часом трансформує ці спогади під впливом певних подій чи то в більш привабливі, чи то зовсім видаляє їх. І тільки одне залишається незмінним: наслідки та відповідальність за прийняте рішення, що може змінити все життя. Людині притаманно помилятися, але, зробивши цю помилку, вона настільки звикається з наслідками, відчуттями та подальшим плином життя, що повернутися назад і зробити щось по-іншому здається неможливим та безглуздим. Кюрман, в свою чергу, програв декілька варіантів розвитку подій; варіантів, що наближувалися до реальності. Тому в цьому розумінні – вся п'єса є лише репетицією, де Кюрман, однак, виступає не актором, а простою людиною. І не існує жодного варіанта, який би не міг бути розіграний по-іншому. Тільки сам Кюрман не може стати іншою людиною.

Наук. кер. – Пилипенко Р.Є., *д-р філол. н., доцент*

Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21-22 квітня 2014 р. / Відп. за вип. О.М. Сушкова. — Суми : СумДУ, 2014. — С. 215-218.

^{3 3} Л.С. Виготський, А.Р. Лурія *Этюды по истории поведения*; 1993.- Ст. 144

